

«Monsieur не скучает за театром?»

– Зачем же я должен скучать непременно за театром? Я скучаю дома.

– Как, monsieur не скучает за театром? А мы все ужасно скучаем за театром».

Вы удивлены, потому что за театром в Одессе находится Северная гости-ница, где далеко не скучают. Но здесь не говорят скучать «о чем-нибудь», скучать «по чем-нибудь». На одесском воляпке скучают обязательно «за чем-нибудь». Публика скучает «за театром», продавцы «за покупателями», жены «за мужьями».

Последнее, впрочем, здесь встречается редко».

Да это же юмореска, представляющая один из отмеченных Л.Ф. Ершо-вым малых сатирико-юмористических жанров. Заметим, самостоятельных жанров! Юмореска значительно отличается от фельетона, это своеобразный юмористический рассказ. И смешивать юмореску с фельетоном никак не следует.

Свой учебник «Метад і жанр» Стрельцов закончил так: «Дапаўненне да тыповых мадэляў мастацка-публіцыстычных жанраў патрабуе больш поўнага даследавання». Сделать это сам он уже не успел. Будет прекрасно, если из журналистской школы Стрельцова выйдут новые исследователи.

Таццяна Падаляк

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

ПУБЛІЦЫСТЫКА ЯК ІНДЫКАТАР АКСІЯЛОГІІ ЖУРНАЛІСТЫКІ (публіцыстыка, жанры, майстэрства прафесара Барыса Стральцова)

Публіцыстыка – «вышэйшы від грамадска-палітычнай літаратуры». Гэты тэзіс сфармуляваны Б. Стральцовым у манаграфіі «Публіцыстыка. Жанры. Майстэрства» [14, с. 13]. Нягледзячы на тое, што прайшло амаль ча-тыры дзесяцігоддзі з часу выдання кнігі, шэраг яе тэарэтычных палажэнняў і высоў застаетца актуальным і сёння. У гэтым можна пераканацца, дас-ледуючы аксіялагічныя і канцэптуальна-тэрміналагічныя навацыі сучаснай тэорыі журналістыкі.

Карэнныя структурна-вытворчыя пераўтварэнні за апошнія чвэрцьста-годдзе, пачынаючы з 1991 г., калі Рэспубліка Беларусь набыла статус не-залежнай дзяржавы, істотна змянілі медыйны рынак краіны. У 1990-х гг. імкліва ствараліся новыя выданні. Адно адразу становіліся папулярнымі, паступова набываючы вопыт і традыцыі. Яны паспяхова працуюць і цяпер. Іншыя, не вытрымаўшы творчай і фінансава-эканамічнай канкурэнцыі, закрываліся, бяследна зніклі; трэція зыходзілі ў інтэрнэт. Ландшафт на-цыянальнай медыяпрасторы застаецца «рухомым» і на пачатку XXI ст.

Гэта звязана з рэфармаваннем інфармацыйных рэсурсаў краіны, сістэмнай трансфармацыяй медыясферы. На развіццё нацыянальнай сістэмы сродкаў масавай інфармацыі ўплываюць сацыяльныя, палітыка-эканамічныя, арганізацыйна-прававыя, культурныя, геаграфічныя, прафесійныя і іншыя фактары. Колькасць сродкаў масавай інфармацыі пры гэтым не змяншаецца. Так, па стане на 1 верасня 2015 г. у Дзяржаўным рэестры сродкаў масавай інфармацыі Рэспублікі Беларусь зарэгістравана 1581 друкаваных СМІ: 718 газет, 819 часопісаў, 33 бюлетэні, 9 каталогаў, 2 альманахі [12].

Новыя парадыгмы, якія фарміруюцца ў тэорыі журналістыкі, заснаваныя на ўскладненні працэсаў, якія адбываюцца ў медыяпрактыцы. Многія даследчыкі значную ўвагу ўдзяляюць аналізу тэрміналагічнай базы, катэгарыяльнага апарату сучаснай медыянавукі. Пры гэтым указваюць на неабходнасць удакладніць сутнаснае напаўненне ключавых паняццяў і тэрмінаў звязаных з журналістыкай, якое апошнім часам значна трансфармуецца: журналістыка, сродкі масавай інфармацыі (СМІ), публіцыстыка, прэса, масмедыя, медыя, інш. А. Вартава невыпадкова адзначае: «Сёння разуменне многіх традыцыйных канцэпцый і нават базавых паняццяў у гуманітарных навуках патрабуе не толькі новых падыходаў, а нават рэвізіі» [4, с. 7]. Варта дадаць, што змена, удакладненне і нават рэвізія прафесійных тэрмінаў і паняццяў актуалізуецца не толькі для беларускай і расійскай журналістык (дзе адбываюцца ў многім тоесныя працэсы, што тлумачыцца агульнасцю гісторыка-культурнага, сацыяльна-эканамічнага, прафесійна-вытворчага, навукова-тэарэтычнага падмуркаў), але і наогул для постсавецкай і сусветнай журналістыкі, дзе таксама існуе праблема тэрміналагічнага рознагалосся і адвольнасці ва ўжыванні тэрмінаў.

Аналізуючы стан медыясферы ва ўмовах глабалізацыі інфармацыйнай прасторы, даследчык Л. Белякова, вучаніца прафесара Б. Стральцова, звярнула ўвагу на наступны феномен: «Сітуацыя, якая склалася адпавядае зацвярджэнню найноўшых уяўленняў аб будучым мазаічным і поліфанічным свеце: «трэція культуры» (па І. Прыгожыну), «трэція хвалі» (па Э. Тофлеру), «трэція цывілізацыі» (па Ф. Сагасі), што актыўна пранікаюць на постсавецкую прастору за зніклую «жалезную заслону», суправаджаючы «восевы» паварот (па К. Ясперсу) ідэалагічных або аксіялагічных парадыгмаў» [2, с. 27].

У сувязі са шматзначнасцю тэрмінаў розныя навукоўцы ўкладваюць у іх свае канцэптualныя сэнсы – у адпаведнасці з прадметам і аспектам доследнай зацікаўленасці. Адзін з распрацоўшчыкаў савецкай, а потым і сучаснай расійскай тэорыі журналістыкі Я. Прохараў указвае, што «развіццё навукі пастаянна патрабуе зместавай, а таму і тэрміналагічнай мадэрнізацыі – увядзення новых тэрмінаў, змены зместу звыклых (пашырэння або сціскання), удакладнення суадносін паміж тэрмінамі. Пры гэтым важнае імкненне да хаця б больш-менш адназначнага іх ужывання рознымі

спецыялістамі ўводзімых (і нават звыклых) тэрмінаў» [11, с. 27]. Даследчык дастаткова жорстка пярэчыць тым апанентам, якія тэрмін «журналістыка» ўсё часцей замяняюць «на СМК, СМІ, mass media і г. д. Прычым сама журналістыка для спецыялістаў (асабліва замежных) ператвараецца ў частку або раздзел mass communication theory, media studies, тэорыі камунікацыі (або масавых камунікацый), камунікатывістыкі, будучы «паселенай» пад адным дахам разам з кіно, тэатрам, кнігай, нават коміксамі і інш. інфармацыйнымі прадуктамі без строгай структурна-канцэптуальнай сувязі паміж імі. Хіба тое, што ўсе гэтыя прадукты «камунікуюцца», перадаюцца ў рознага тыпу аўдыторыі, робіць іх адзіным прадметам вывучэння і адпаведна пабудовы тэорыі? І ў тэорыях камунікацыі (медыя) сутнасць журналістыкі часта (па-экстрэмісцку?) звужаецца і зводзіцца да сумы тэкстаў – грамадска-палітычнага кантэнту. Ці не блытаюцца пры гэтым два тэрміны – журналізм і журналістыка (творчая дзейнасць па стварэнні кантэнту для часопісаў, газет, радыё, тэлебачання, кібержурналістыкі і журналістыка як шматгранны сацыяльны аб’ект)?» [11, с. 30].

У сваіх працах Я. Прохараў вызначае журналістыку як шматаспектнае паняцце з вельмі шырокім семантычным напавеннем: як адмысловы сацыяльны інстытут, сістэму розных устаноў, якія дзейнічаюць на падставе Канстытуцыі і іншых заканадаўчых актаў (рэдакцыі, выдавецтвы, тэле- і радыёарганізацыі, агенцтвы, прэс-цэнтры і г. д.); як сістэму відаў дзейнасці, неабходных для нармальнага функцыянавання гэтага сацыяльнага інстытута; як сукупнасць прафесій; як сістэму твораў, для падрыхтоўкі якіх патрабуюцца работнікі розных прафесій, што валодаюць спецыфічнымі ведамі, навыкамі, здольнасцямі; як комплекс каналаў перадачы масавай інфармацыі, што выкарыстоўваюць розныя сродкі камунікацыі (друк, радыё, тэлебачанне, інтэрнэт) і ўтвараюць разнастайныя тыпы выданняў і праграм (агульнаасяговыя і мясцовыя, агульныя і спецыялізаваныя па аўдыторыі, тэматыцы, характары сацыяльнай пазіцыі, накіраванасці, творчым абліччым і г. д.) [9, с. 11–13].

Амаль аналагічна вызначае журналістыку С. Карканосенка: грамадская і вытворчая дзейнасць па зборы, апрацоўцы і перадачы распаўсюджванні актуальнай сацыяльнай інфармацыі (праз друк, радыё, тэлебачанне, кіно і да г.п.); яшчэ адно значэнне слова – сістэма прадпрыемстваў і сродкаў збору і дастаўкі інфармацыі: рэдакцыі, тэлерэдакцыі, інфармацыйныя агенцтвы і іх вытворча-тэхнічная база; гэтым жа тэрмінам пазначаецца прадукцыя журналісцкай дзейнасці, творы, з якіх складаюцца нумары газет і часопісаў, праграмы радыё і тэлебачання; так называецца пэўная галіна навуковых ведаў і адукацыі [7, с. 3]. Я. Ахмадулін гаворыць пра журналістыку як сацыяльную сістэму, прызначаную «для пошуку, перапрацоўкі і дыскрэтнай перадачы актуальнай сацыяльнай інфармацыі з

дапамогай спецыялізаваных камунікацыйных сродкаў... няпэўнай масавай аўдыторыі з мэтай інфармавання яе, сацыяльнага адаптавання, а таксама адлюстравання і фарміравання грамадскай думкі» [1, с. 9]. Ён указвае, што тып сістэмы журналістыкі абумоўліваецца сацыяльна-палітычнай арганізацыяй грамадства, грамадскімі інтарэсамі, культурна-адукацыйнымі і тэхніка-эканамічнымі сістэмаўтваральнымі фактарамі.

Прафесар Б. Стральцоў грунтоўна займаўся пытаннямі тэорыі журналістыкі ў 1970-х – пачатку 2000-х гг. На яго думку, журналістыка – «феномен, які выступае ў неабсяжным шматабліччы» [13, с. 3]; гэта «спецыфічны грамадскі інстытут, які інфармуе, кансалідуе, фарміруе грамадскую думку, займае адметную нішу ў сістэме дзяржаўнага кіраўніцтва; ідэалагічны кангламерат, сцэнтаваны (іншым разам цэмент рассыпаецца) з розных палітычных плыняў, напрамкаў, звенняў і ячэек; сфера дзейнасці, у якой працуюць і супрацоўнічаюць як прафесіяналы, так і непрафесіяналы, дзе побач з рэпарцёрам і публіцыстам дзейнічаюць палітык, эканаміст, сацыёлаг, псіхалаг, мастак, камп’ютаршчык-праграміст, прэзідэнт і паэт, акцёр і рэжысёр, інжынер і аграном... Няма іншай сферы дзейнасці, дзе былі б так шырока расчынены дзверы для ўсіх, хто жадае, хто хоча і можа нешта сказаць грамадству, як журналістыка» [13, с. 3].

У даведчаных выданнях вучняў прафесара Б. Стральцова – В. Вараб’ёва, С. Дубовіка, У. Касько – прапанаваў наступнае вызначэнне журналістыкі: сацыяльны інстытут, які ўзнік у сувязі з неабходнасцю распаўсюджвання інфармацыі (масавай – для шырокіх слаёў аўдыторыі ў адпаведнасці з яе запатрабаваннямі), спецыяльнай (навуковай, тэхнічнай, медыцынскай і інш.), разлічанай на прафесіяналаў, і той, дзе спалучаюцца рысы масавай і спецыяльнай інфармацыі. Журналістыка для масавай аўдыторыі – гэта сукупнасць сродкаў масавай інфармацыі, якія выконваюць сацыяльна арыентаваную ролю ў сферы масавай свядомасці праз зварот да грамадскай думкі, гістарычнай свядомасці розных груп грамадства. Сучасная журналістыка – гэта сістэма друку (газет, штотыднёвікаў, часопісаў), радыё- і тэлевізійных праграм, функцыянаванне якіх забяспечваецца інфармацыйнымі агенцтвамі, прэс-службамі і г. д. [3, с. 41], [5, с. 49], [6, с. 25].

Публіцыстыка – адно з асноўных паняццяў і складнікаў савецкай тэорыі журналістыкі, не губляе актуальнасці і цяпер, хоць, адзначым, у 1990-я гг. гэта паняцце асобныя даследчыкі спрабавалі «скінуць з карабля сучаснасці» як састарэлае. Мабыць, гэта звязана з вядомым выказваннем У. Леніна ў рабоце «Рэвалюцыйныя дні»: «Мы павінны рабіць пастаянную справу публіцыстаў – пісаць гісторыю сучаснасці» [8, с. 208].

Многія сучасныя даследчыкі салідарызуюцца з вызначэннем, якое адным з першых прапанаваў Я. Прохараў: «Публіцыстыка (ад лац. *publicus* – грамадскі) – род твораў, прысвечаных актуальным пытанням і з’явам

бягучага жыцця грамадства, якія ўтрымліваюць фактычныя звесткі аб розных яго баках, ацэнкі з пункту гледжання сацыяльнага ідэала аўтара, а таксама ўяўленні аб шляхах і спосабах дасягнення вылучаных мэтаў. Садзейнічаючы фарміраванню грамадскай думкі, поглядаў, інтарэсаў і імкненняў людзей, уплываючы на дзейнасць сацыяльных інстытутаў, публіцыстыка адыгрывае важную палітычную і ідэалагічную ролю ў жыцці грамадства, служыць... сродкам грамадскага выхавання, агітацыі і прапаганды, спосабам арганізацыі і перадачы сацыяльнай інфармацыі. Публіцыстыка звяртаецца да з'яў сучаснасці ва ўсім багацці канкрэтных сацыяльных сітуацый (у грамадска-палітычнай, эканамічнай, культурна-ідэалагічнай і інш. сферах)» [10, с. 214]. Я. Прохараў дакладна вызначыў спецыфічныя характарыстыкі гэтага феномену і звярнуў увагу на спецыфіку публіцыстычнага стылю, якая заключаецца ў спалучэнні выражаных у рацыянальна-паняццёвай форме характарыстык і ацэнак падзей, з'яў і працэсаў бягучай гісторыі.

Б. Стральцоў прапанаваў сутнасна блізкае вызначэнне публіцыстыкі. У кнізе «Метад і жанр. Асновы творчага майстэрства журналіста» прафесар разглядаў публіцыстыку таксама як адмысловы творчы метад, спосаб і форму адлюстравання рэчаіснасці: «...асноўнымі творчымі метадамі ў журналістыцы з'яўляюцца *метад канстатацыі* (інфармацыйны), *метад публіцыстыкі*, *эсэісцкі метад* і *метад дзелавой аналітыкі*» (выдзелена аўтарам. – Т. II.) [13, с. 6].

Сучаснымі навукоўцамі публіцыстыка маркіруецца біпалярна: як галіна літаратуры і як сфера журналістыкі. Практычна ўсе аўтары згодныя з тым, што публіцыстыцы ўласцівая актуальнасць, сацыяльна-палітычная накіраванасць, ацэначнасць і імкненне ўздзейнічаць на грамадскую думку.

Публіцыстыка, па нашым меркаванні, з'яўляецца адным з індыхатараў аксіялогіі журналістыкі.

Аналізуючы навуковую спадчыну прафесара Б. Стральцова, можна зрабіць выснову, што багаты вопыт практычнай журналісцкай работы дазволіў яму аналізаваць дзейнасць сродкаў масавай інфармацыі нібыта «знутры», далучаць для падмацавання сваіх тэарэтычных палажэнняў і высноў вялікую колькасць канкрэтнага медыяматэрыялу, рэальных фактаў рэдакцыйнай практыкі, а таксама асабістыя ўражанні журналіста-прафесіянала.

Творчая біяграфія Б. Стральцова была не зусім звычайнай. Барыс Васільевіч пачаў працаваць у газеце, не маючы вышэйшай адукацыі. Узгадваў: «Дзявяты клас заканчваў у Германіі ўжо пасля вайны, быў у саставе «групы акупацыйных войскаў». Спачатку ў школе навучаліся толькі афіцэры: многія з іх не мелі сярэдняй адукацыі. А пасля афіцэры пачалі ад'язджаць, дазволілі старшынам і сяржантам вучыцца. Дзявяты

клас скончыў за тры месяцы». Прафесар Стральцоў прызнаваўся, што менавіта ў Германіі вызначыўся яго прафесійны лёс: «Пра журналістыку ніколі не думаў, пісаў вершы, нават цэлая сатырыка-гумарыстычная паэма напісалася пра вайсковае жыццё, хадзіла «ў спісах»... Адночы камандзір палка кажа: «Ты ўсё вершы пішаш, а вазьмі ды напішы рэпартаж у газету». Каб я ведаў, што такое рэпартаж!.. Але напісаў (як высветлілася, акурат у рэпартажнай форме). Газета «Советская армия» Групы акупацыйных войскаў у Германіі яго надрукавала. Ладны «падвал» атрымаўся – і подпіс: сяржант Б. Стральцоў. І салдаты, і афіцэры пачалі на мяне так глядзець... – цяпер на пісьменнікаў так не глядзяць! Ну, і ўпадабаў я гэтую справу, пасылаў у газету розныя матэрыялы».

Дэмабілізаваўся ён у 1950-м. Сусед працаваў у бабруйскай абласной газеце «Савецкая Радзіма» (Бабруйск быў тады абласным цэнтрам), паказаў публікацыі ўчарашняга сяржанта рэдактару – і адразу паступіла прапанова з газеты. Сярод першых герояў карэспандэнта сельгасаддзела Б. Стральцова былі тры Героі Сацыялістычнай Працы з калгаса «Чырвоная змена» Любанскага раёна, якія вырошчвалі кок-сагыз (з гэтай невядомай зараз культуры калісьці выраблялі гуму). Тады і ўявіць не мог, што праз некалькі год ён будзе працаваць у «Чырвонай змене» – толькі не ў калгасе, а ў газеце, у гонар якой калгас названы. А дагэтуль Б. Стральцоў скончыў 10-ы клас вячэрняй школы (у 25 гадоў!), паступіў на філфак БДУ. Ён з жартам распавядаў: «Два гады адвучыўся завочна. Паглядзеў: завочна вучыцца – прыблізна тое самае, што завочна снедаць. Перавёўся на стацыянар. Але «чыстым» студэнтам пабыў толькі месяц, рэдактар «Чырвонай змены» Мікалай Дастанка прапанаваў ісці на работу: «Будзеш паўдня студэнтам, паўдня – карэспандэнтам». Пяць гадоў у «Чырвонцы», потым была «Звязда».

Надзвычай плённай была праца Б. Стральцова ў найстарэйшай беларускай газеце. Тым не менш наступіў момант, з якім сутыкаюцца многія вопытныя журналісты-практыкі – творчая дэпрэсія: «Гэта трэба было напрацавацца ў газеце, «аб’есціся» ёю. Дэпрэсія звычайна бывае не ў тэхнічных і не ў адміністрацыйных работнікаў, а ў творчых, якія шмат пішуць. Журналіст – гэта ж не пісьменнік, які чакае натхнення. Калі нешта не атрымліваецца, пісьменнік пакладзе рукапіс у стол – паходзіць, з сябрамі пасядзіць... А журналіст увесь час працуе, што называецца, «з-пад капыта»: выпуск газеты не адкладзеш. Бывалі моманты: так напрацуешся, што робіцца страшна садзіцца за стол. Ад адной думкі, што трэба пісаць, – валасы дуба... Працуючы ў «Звяздзе», я ўмудрыўся напісаць і абараніць кандыдацкую дысертацыю – з-за «спартыўнага» азарту. Гаварылі: як гэта цяжка – працуючы, напісаць дысертацыю. Узяў ды і напісаў! У 1969-м перайшоў працаваць на журфак БДУ».

Колькі вучняў узгадаваў Барыс Васільевіч, цяжка падлічыць. Але студэнты заўсёды ведалі: прафесар Стральцоў – не толькі выкладчык, аўтар падручнікаў, вучэбна-метадычных дапаможнікаў, манаграфій, навуковых артыкулаў... Ён дзеючы журналіст, публікацыі якога можна сустрэць у самых уплывовых перыядычных выданнях краіны.

Незадоўга да смерці выйшла кніга абразкоў Барыса Стральцова «Чарадзейны туман» і вельмі своеасаблівая, арыгінальная і цікавая літаратурная кампазіцыя «Капуснік, або Лад жыцця». Пра журналістыку, творчасць, жыццё...

Прафесар Стральцоў дае ўсім нам прыклад шматграннага навуковага і публіцыстычнага даўгалецця.

Літаратура

1. Ахмадулин, Е.В. Основы теории журналистики : учеб. пособие / Е.В. Ахмадулин. – М. : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : издат. центр. «МарТ», 2008. – 320 с.
2. Белякова, Л.П. Аналитическая журналистика в системе информационного обеспечения инновационных проектов / Л.П. Белякова. – Минск : БГУ, 2013. – 215 с.
3. Вараб'ёў, В.П. Журналістыка : ад А да Я : Даведнік / В.П. Вараб'ёў, С.В. Дубовік. – Минск : Выд. цэнтр БДУ, 2002. – 216 с.
4. Вартанова, Е.Л. О необходимости модернизации концепций журналистики и СМИ / Е.Л. Вартанова // Вестн. Моск. ун-та. – 2012. – № 1. – С. 7–26.
5. Дубовік, С.В. Даведнік журналіста / С.В. Дубовік. – Минск : Выд. цэнтр БДУ, 2006. – 221 с.
6. Касько, У.К. Слоўнік выдавецкіх тэрмінаў / У.К. Касько. – Минск : БДУ, 2012. – 130 с.
7. Корконосенко, С.Г. Основы журналистики / С.Г. Корконосенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 318 с.
8. Ленин, В.И. Революционные дни / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. : в 55 т. – Изд. 5-е – М. : Изд-во политической литературы, 1967. – Т. 9. – С. 207–229.
9. Прохоров, Е.П. Введение в теорию журналистики / Е.П. Прохоров. – 8-е изд., испр. – М. : Аспект Пресс, 2011. – 351 с.
10. Прохоров, Е.П. Публицистика / Е.П. Прохоров // Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. – Т. 21. Проба – Ременсы. – 1975. – 640 с. – С. 214–215.
11. Прохоров, Е.П. Терминологический аппарат – понятийно-смысловой скелет науки / Е.П. Прохоров // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 10. Журналистика. – 2012. – № 1. – С. 27–38.
12. Сведения о средствах массовой информации, информационных агентствах на 1 сентября 2015 года. – Режим доступа: <http://mininform.gov.by/ru/stat-ru/>. – Дата доступа: 02.11.2015.
13. Стральцоў, Б.В. Метад і жанр. Асновы творчага майстэрства журналіста / Б.В. Стральцоў. – Минск : БДУ, 2002. – 118 с.
14. Стральцоў, Б.В. Публіцыстыка. Жанры. Майстэрства / Б.В. Стральцоў. – Минск : Выд-ва БДУ, 1977. – 336 с.